

Eugenio Eduardo Zampighi, „Old Couple at a Coffee Table, Reading a Newspaper“.

KAIP IŠSAUGOTI ILGALAIKIO GYVENTOJŲ TAUPYMO SYSTEMOS TVARUMĄ?

Siekiant sumažinti žmogaus priklausomybę nuo valdžios senatvėje, 2004 m. valstybinė pensijų socialinio draudimo sistema buvo papildyta kaupiamuoju draudimu. Tuo pačiu keltas ir subsidiarumo tikslas – padalinti aprūpinimo senatvei atsakomybę tarp žmogaus, šeimos, bendruomenės ir valdžios, nepaliekant visos naštos centrinei valdžiai. Gyventojų ekonominės veiklos pajamos ir išlaidos papildė valstybės funkcijas.

Padedant įveikti žmogaus polinkį vartoti šiandien, o ne kaupti pajamas ateities vartojimui, buvo įvestas automatinis gyventojų įtraukimas į II pakopos pensijų fondus ir mokestinės paskatos kaupti savarankiškai II ir III pakopos pensijų fonduose. Valstybė prisiėmė tam tikrą vaidmenį tam, kad žmogus ugdytų gebėjimą prisiimti atsakomybę už savo ateitį, atidėtų dalį pajamų senatvei ir išlaikytų taupymą ilgesnį laiką.

VIDINĖS IR IŠORINĖS RIZIKOS PENSIJŲ SISTEMOS TVARUMUI

Pensijų draudimo sistema Lietuvoje susiduria su sisteminėmis problemomis – pensijos yra vienos mažiausių Europos Sąjungoje¹ ir net 41 proc.² šalies gyventojų jaučiasi esantys neužtikrinti, kad išėjus į pensiją jų turimų santaupų pakaks norimam pragyvenimo lygiui palaikyti.

Dažnos pensijų modelio pertvarkos prie to neabejotinai prisideda – neaiški ateities perspektyva lemia žemą visuomenės pasitikėjimą sistemos ilgalaikiškumu ir tvarumu³. Ne išimtis ir pastaruoju metu viešai keliama klausimai dėl automatinio įtraukimo į II pakopos pensijų kaupimą, kaupimo nutraukimo ir sukauptų lėšų atsiėmimo.

Kvestionavimas to, ar teisinga yra žmogui neleisti atsiimti sukauptų lėšų II pakopos pensijų fonduose iki kol jis/ji sulauks pensinio amžiaus, prieštarauja patiems pensijų kaupimo tikslams, dėl kurių ši tvarka buvo įgyvendinta. Tai sėja visuomenėje nestabilumo nuotaikas. Kaip rodo duomenys, vis daugiau žmonių atsisako kaupti II pakopos pensijų fonduose – iš 2023, metais automatiškai įtrauktųjų, net 40 proc. gyventojų atsisakė kaupti savarankiškai II pakopos pensijų kaupime⁴.

GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO (GPM) REŽIMAS ILGALAIKIAM INVESTAVIMUI IR TAUPYMOUI

Ypatingą pavojų kaupiamosios pensijų sistemos tvarumui kelia ir nepamatuoti planai mažinti žmonėms paskatas kaupti savarankiškai. Naujuoju GPM įstatymo projektu⁵ keliamas tikslas

¹Pension adequacy report, 2021. Europos Komisija. Nuoroda į šaltinį:

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8397&preview=cHJldkVtcGxQb3J0YWwhMjAxMjAyMTVwcmV2aWV3>

²Tyrimas: 2 iš 5 gyventojų neužtikrinti dėl savo pragyvenimo sulaukus pensijos. Swedbank, 2023.

<https://blog.swedbank.lt/pensija-pranesimai-spaudai/tyrimas-2-5-gyventoju-neuztikrinti-del-savo-pragyvenimo-sulaukus-pensijos>

³SEB tyrimas: lietuvių pasiruošimas pensijai augo rekordiškai, bet džiaugtis dar anksti, 2020.

<https://www.seb.lt/naujienos/2020-03-03/seb-tyrimas-lietuviu-pasiruosimas-pensijai-augo-rekordiskai-bet-dziaugtis-dar-an>

⁴ 27 tūkst. įtrauktųjų atsisakė pensijų kaupimo, kitiems liko du mėnesiai apsispręsti. Sodra, 2023. Nuoroda į šaltinį:

<https://www.sodra.lt/lt/naujienos/27-tukst-itrauktuju-atsisake-pensiju-kaupimo-kitiems-liko-du-menesiai-apsispresti>

⁵Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo Nr. IX-1007 2, 6, 8, 131, 16, 17, 18, 182, 20, 21, 24, 25, 27, 34, 35 ir 37 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 121 straipsniu įstatymas. Nuoroda į šaltinį: <https://e->

peržiūrėti „atskiriems investavimo produktams taikomas pajamų mokesčio lengvatas“⁶, nustatytas GPM įstatymo 21 str. Siūloma naikinti galimybę atskaityti dalį sumos iš apmokestinamųjų pajamų dėl patirtų išlaidų įmokoms į investicinio gyvybės draudimo bei III pakopos pensijų fondus, paliekant ją tik ilgalaikiam taupymui II pakopos pensijų fonduose.

GPM įstatymo projekto aiškinamajame rašte argumentuojama, jog pajamų mokesčio „lengvatų“ peržiūra buvo atlikta įvertinus Lietuvos Banko (LB) tyrimą⁷ dėl investicinio gyvybės draudimo (IGD) rinkos veikimo. Anot LB tyrimo, dažnu atveju yra parduodami neatitinkantys klientų poreikių IGD produktai, pasirašant sutartis nėra atskleidžiama pilna klientui svarbi informacija, o kaip didžiausia nauda IGD produkto įsigijimui yra pabrėžiama galimybė atskaityti patirtas išlaidas iš apmokestinamųjų pajamų ir taip susimąžinti mokėtiną GPM.

Tad kaip pagrindinis motyvas naikinti šią „lengvatą“ yra įvardijamas siekis užtikrinti, jog ilgalaikio taupymo produktai nebūtų pasirenkami „tik dėl grąžinamos mokesčių dalies“⁸, „o draudimo bei pensijų fondų valdymo įmonės savo klientui pateikiamo investicinės veiklos rezultato dirbtinai nedidintų grąžinamo mokesčio suma“⁹. Taip norima nepagrįstai riboti galimybę informuoti gyventojus apie valstybės taikomas motyvacines priemones, kurių paskirtis ir yra iš esmės pakeisti žmogaus nusistatymą skirti pajamas šios dienos vartojimui, neatidedant jų ateičiai.

GPM įstatymo projekto siūlymas nepagrįstai mažina motyvacijas ilgalaikiam gyventojų investavimui:

- **GPM įstatymo 21 str. nuostata**, leidžianti atimti išlaidas įmokoms į ilgalaikį investavimą ir taupymą **neturėtų būti laikoma mokestine lengvata**. Šiuo instrumentu yra įgyvendinamas **subsidiarumo principas**, kai **ekonominės veiklos pajamos arba išlaidos papildo valstybės funkcijas** ir ilgainiui sukuria subsidiarią gyventojų ir valstybės atsakomybę. Todėl priėmus GPM įstatymo projekto nuostatas palaipsniui panaikinti GPM režimą ilgalaikiam investavimui ir taupymui į investicinį gyvybės draudimą bei III pakopos pensijų fondus būtų pagilintos pensijų sistemos problemos. Dėl senstančios

[seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/5fa59d00c7c411ed9b3c9397e1236c2a?positionInSearchResults=16&searchModelUUID=c65834c7-9758-4ddf-a108-e9d1bfdb86a0](https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/5fa59d00c7c411ed9b3c9397e1236c2a?positionInSearchResults=16&searchModelUUID=c65834c7-9758-4ddf-a108-e9d1bfdb86a0)

⁶ GPM įstatymo projekto aiškinamasis raštas. Nuoroda į šaltinį: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/5fa59d00c7c411ed9b3c9397e1236c2a?positionInSearchResults=16&searchModelUUID=c65834c7-9758-4ddf-a108-e9d1bfdb86a0>

⁷ Lietuvos Banko pasiūlymai investicinio gyvybės draudimo rinkos veikimui gerinti. Lietuvos bankas, 2023. Nuoroda į šaltinį: https://www.lb.lt/uploads/consultations/docs/39962_7ec6e0f0108847c4083ee6b81fb04680.pdf

⁸ GPM įstatymo projekto aiškinamasis raštas. Nuoroda į šaltinį: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/5fa59d00c7c411ed9b3c9397e1236c2a?positionInSearchResults=16&searchModelUUID=c65834c7-9758-4ddf-a108-e9d1bfdb86a0>

⁹ Ten pat.

visuomenės, ateityje Sodros problemą derėtų spręsti sudarant sąlygas žmonėms patiems kaupti savo senatvei.

- 2009 m. sumažinus II pakopos pensijų fonduose kaupiamos socialinių draudimo įmokų dalį nuo 5,5 proc. iki 2 proc., žmonės buvo nusivylę ir, palikę II pakopos pensijų kaupimą, rinkosi III pakopos draudimą. Šią tendenciją galima įžvelgti ir duomenyse, kurie rodo, jog **vis daugiau gyventojų renkasi kaupti III pakopos pensijų fonduose**. Nuo 2009 m. iki 2021 m. gyventojų, kaupiančių III pakopos pensijų fonduose, skaičius išaugo 72 proc., tuo tarpu kaupiančiųjų II pakopos pensijų fonduose skaičius augo tik 25 proc.¹⁰ Šie duomenys pagrindžia augantį III pakopos pensijų fondų patrauklumą ir augančią gyventojų motyvaciją kaupti pensijai savarankiškai, taigi ir GPM režimą ilgalaikiam taupymui.
- Užuot įgyvendinant siūlymą naikinti GPM režimą ilgalaikiam taupymui į investicinį gyvybės draudimą bei III pakopos pensijų fondus, **vertėtų naikinti maksimalią leidžiamą atimti iš pajamų sumą, kuri šiuo metu yra lygi 1 500 eurų**¹¹. Galiojant nuostatai, jog bendra atimamų išlaidų suma negali viršyti 25 proc. apmokestinamųjų pajamų, nominalus leistinas atskaityti išlaidų dydis yra perteklinis reikalavimas, kurio reikėtų atsisakyti.
- Dėl aukštos infliacijos išaugę pajamų ir išlaidų nominalieji dydžiai lemia situaciją, kai reali atskaitoma suma proporciškai yra mažesnė. Tokiu atveju, mokesčių našta yra sumažinama santykinai mažiau, nei buvo numatyta įstatymo leidėjo tiksluose. Todėl **indeksuoti maksimalią leidžiamą atimti iš pajamų sumą būtų pagrįstas sprendimas**.
- Turint galvoje, kad **Lietuvos gyventojų finansinis raštingumas yra ganėtinai žemas, svarbu užtikrinti, kad gyventojams būtų patrauklu kaupti per profesionalius investuotojus**. Kaupimas per fondus ir gyvybės draudimą labiausiai pritaikytas būtent mažas bei vidutines pajamas turinčiam žmogui – čia nereikalingas pradinis įnašas, o sumokamos sumos gali būti ir nedidelės: 2020 m. vidutinė kaupiamojo gyvybės draudimo įmoka sudarė 46 eurus per mėnesį už vieną draudimo sutartį¹².
- **Mokestines paskatas savarankiškai kaupti ar draustis pensijų draudimu taiko tokios šalys, kaip Austrija, Danija, Jungtinė Karalystė, Liuksemburgas**, kadangi skatinti žmones kaupti patiems yra efektyviau, nei valstybei prisiimti įsipareigojimus mokėti senatvėje didesnę pensiją. Juo labiau, kad gyventojų taupymo norma Lietuvoje vis dar viena mažiausių tarp ES šalių: 2021 m. ji siekė 5,7 proc. pajamų, o ES šalyse – vidutiniškai 17 proc.¹³

¹⁰Pensijų fondų dalyvių skaičius. Valstybės duomenų agentūra, 2023. Nuoroda į šaltinį: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/>

¹¹Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymas. Nuoroda į šaltinį: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C677663D2202/asr>

¹² Lietuvos gyvybės draudimo įmonių asociacija, 2022. Nuoroda į šaltinį: <https://www.gda.lt/2021/12/22/lietuvos-gyventojai-per-gyvybes-draudima-vidutiniskai-kaupia-36-metus/>

¹³Eurostat, 2023. Nuoroda į šaltinį: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00131/default/table?lang=en>

- GPM įstatymo projektu siūlomos investicinės sąskaitos gyventojams įvedimas būtų naudingas pokytis, kadangi leistų investuojantiems asmenims nemokėti mokesčių, kol investicijos nėra išimamos vartojimui. Investicinė sąskaita prilygsta paskirstytojo įmonių pelno mokesčio modeliui, tik skirta fizinių asmenų investicijoms.
- Visgi, investicinė sąskaita yra GPM režimo III pakopai ir IGD papildymas, tačiau jokių būdu ne lygiavertis šio instrumento pakeitimas. Būtina atsižvelgti į tai, kad **lėšos, skirtos fizinio asmens investicijoms**, pagal galiojančius mokesčių įstatymus **būtų apmokestinamos GPM ir/ar kitais priklausančiais mokesčiais**, todėl jokios valstybės paskatos pirminei investicijai nebūtų taikomos. **Siūlymas įvesti investicinę sąskaitą atneštų teigiamą pokytį tik tuo atveju, jei jis būtų įvedamas išsaugant įmokų į investicinį gyvybės draudimą bei III pakopos pensijų fondus mokestinį režimą, o ne pakeičiant juos.**

LB IGD rinkos analizėje pateikti IGD rinkos keitimo siūlymai nepagrįstai apribotų IGD rinkos veikimą ir neigiamai veiktų vartotojų pasirinkimo laisvę:

- LB atlikta IGD rinkos analizė ir slaptųjų pirkimų metu nustatyti trūkumai savaime neįrodo poreikio keisti apmokestinimo režimo. **Slaptieji pirkimai buvo vykdyti tik iki pasiūlymo gavimo momento, tačiau realiai produktai nupirkti nebuvo.** Žmogaus pasirinkimas įsigyti IGD produktą turėtų būti apspręstas jo poreikiais, motyvacijomis ir žiniomis, įskaitant ir specialiai įvestą mokestinį režimą.
- **Pažymėtina, kad GPM režimo ilgalaikiam taupymui akcentavimas finansinių produktų pardavimo metu kaip vienas iš privalumų, nėra ir negali būti vienas iš IGD ar pensijų fondų rinkų neigiamų bruožų.** Šis režimas buvo įvestas būtent kaip motyvacinė priemonė, kurią aktyviai naudoja ir IGD ir pensijų fondų brokeriai, siekdami paskatinti žmogaus pasiryžimą taupyti ir atidėti savo vartojimo poreikius. 2018 m. buvo priimtas tuometinės Vyriausybės teiktas pasiūlymas praplėsti iš pajamų atimamų gyventojo patirtų išlaidų sąrašą gyventojo papildomomis kaupiamosiomis pensijų įmokomis, būtent su tikslu „paskatinti pensijų kaupimą“¹⁴.
- Siekiant „mažinti netinkamo pardavimo atvejus, galimus parduodant IGD ir kitus kaupiamąjį gyvybės draudimo produktus“¹⁵, LB siūlo uždrausti IGD ir pensijų fondų brokeriams mokėti komisinį atlygį. Anot LB, tai sumažintų interesų konfliktų riziką bei gerintų klientų patirtį. Svarbu tai, jog uždraudus komisinių atlyginimų draudimo brokeriams mokėjimą, taigi ir jų darbo pagal individualios veiklos pažymą galimybę, sumažėtų pačių draudikų motyvacija parduoti investicinius produktus. Sumažėjus

¹⁴ Aiškinamasis raštas dėl Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo Nr. IX-1007 2, 6, 16, 20, 21 ir 27 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto. Nuoroda į šaltinį: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/a1aa60d05f2011e896f6c1bcca8cd3a8?positionInSearchResults=27&searchModelUUID=83f87eec-af54-4b22-ac0c-caf73ce6c6e5>

¹⁵ Lietuvos Banko pasiūlymai investicinio gyvybės draudimo rinkos veikimui gerinti. Lietuvos bankas, 2023. Nuoroda į šaltinį: https://www.lb.lt/uploads/consultations/docs/39962_7ec6e0f0108847c4083ee6b81fb04680.pdf

motyvacijai, neabejotinai sumažėtų gyventojų, informuotų apie ilgalaikio taupymo naudas ir pasinaudojimo GPM režimu galimybę.

- Darbas pagal individualios veiklos sutartis užtikrina, kad atlygis būtų mokamas už galutinį kokybišką produktą, o ne už darbo procesą. Panaikinus šią veiklos formą draudimo brokeriams, tai reikštų mažiau efektyvią, taigi ir mažiau pelningą ar net nuostolingą veiklą tiek patiems draudikams, tiek investiciniams fondams. Šias pasekmes, kaip aktualias trumpuoju laikotarpiu, pabrėžia ir LB.

APIBENDRINIMAS

Demografinė situacija Lietuvoje yra nepalanki finansavimo einamosiomis įmokomis (angl. Pay-As-You-Go) sistemai, o Lietuvos gyventojai nuo jos priklauso labiau, nei kitose Europos Sąjungos (ES) šalyse. Tuo tarpu tyrimai rodo, jog vis didesnė dalis gyventojų jaučiasi nepasiruošę senatvei ir jai sukaupe per mažai pajamų. Dėl šių priežasčių, yra svarbu sutelkti dėmesį į didesnį buvusių pajamų pakeitimą senatvėje ir skatinti žmonių subsidiarią atsakomybę dėl senatvės aprūpinimo, padedant ugdyti polinkį vertinti ateities vartojimą labiau nei šiandienos ir dalį pajamų atidėti pensiniam amžiui.

Atsižvelgiant į žmogaus prigimtį, linkusią verčiau rinktis šiandienines, o ne rytojaus gėrybes, automatinis įtraukimas į pensijų kaupimą ir pats kaupimo modelis, išlaikant sukauptas lėšas iki pensinio amžiaus, įneša tam tikras sutartines ribas ir atsakomybę į laisvą gyventojų disponavimą savo pajamomis. Kylančios spekuliacijos apie pensijų kaupimo modelio keitimą sumažina gyventojų pasitikėjimą sistema ir verčia abejoti savo veiksmų tęstinumu. Dėl to vis daugėja gyventojų, sustabdančių kaupimą ar atsisakančių dalyvauti II pensijų kaupimo pakopoje.

Pensijų sistemos modelis turėtų mažinti žmonių, priklausomų nuo Sodros pensijų, ir didinti tų, kuriems Sodros pensija sudarys tik bazinę pensijos dalį, skaičių. Kitaip tariant, sistema turėtų būti paremta kaupimu, bet ne perskirstymu. GPM susigrąžinimo galimybė dėl vykdomų ilgalaikio taupymo įmokų yra ilgalaikė mokestinė paskata taupyti senatvei, todėl yra tikslinga ją išlaikyti ir visomis priemonėmis stiprinti žmonių pasitikėjimą pasirinktu pensijų kaupimo modeliu.